

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ З
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему ТРУДНОЩІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА
МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Д. КІЗА "FLOWERS FOR ALGERNON" ТА "THE
MINDS OF BILLY MILLIGAN" ТА ЇХНІХ ПЕРЕКЛАДІВ)**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи – 8.0352-ап-з
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.04 Германські мови та
літератури (переклад включно),
перша - англійська
освітньо-професійної програми
Переклад (англійська)
Наркевич Анастасія Олександрівна

Керівник к. філол. н., доц. Запольских С. П.

Рецензент д. філол. н, доц. Шевченко О. І.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет іноземної філології

Кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови

Освітній рівень магістр

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно) – перша англійська

Освітньо-професійна програма Переклад (англійський)

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри теорії та
практики перекладу з
англійської мови**

« ____ » _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
НАРКЕВИЧ АНАСТАСІЇ ОЛЕКСАНДРІВНІ
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проекту) **ТРУДНОЩІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Д. КІЗА "FLOWERS FOR ALGERNON" ТА "THE MINDS OF BILLY MILLIGAN" ТА ЇХНІХ ПЕРЕКЛАДІВ)**

керівник кваліфікаційної роботи (проекту) Запольських С. П., к.філол.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «11» квітня 2023 року № 516-с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проекту) 30.11.2023

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проекту) наукові джерела з питань дослідження термінології і перекладознавства. Романи Д. Кіз "Flowers for Algernon" та "The Minds of Billy Milligan".

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) розглянути специфіку художнього тексту; 2) опрацювати наукові матеріали з питання порушення мовних норм та методів збереження його у перекладі; 3) надати класифікацію перекладацьких трансформацій; 4) вивчити історію створення романів; 5) охарактеризувати образи головних

героїв романів; б) проаналізувати особливості мовлення людини з вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості й вивчити основні механізми їх перекладу.

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Запольських С. П. доцент	08.05.2023	08.05.2023
Розділ 1	Запольських С. П. доцент	05.06.2023	05.06.2023
Розділ 2	Запольських С. П. доцент	03.07.2023	03.07.2023
Розділ 3	Запольських С. П. доцент	04.09.2023	04.09.2023
Висновки	Запольських С. П. доцент	29.09.2023	29.09.2023

6. Дата видачі завдання 25.04.2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	квітень 2023	виконано
2	Добір фактичного матеріалу	травень 2023	виконано
3	Написання вступу	червень 2023	виконано
4	Написання теоретичного розділів	серпень 2023	виконано
5	Написання практичного розділу	вересень 2023	виконано
6	Формулювання висновків	жовтень 2023	виконано
7	Проходження нормоконтролю	листопад 2023	виконано
8	Одержання відгуку та рецензії	грудень 2023	виконано
9	Захист	грудень 2023	виконано

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант

_____ А. О. Наркевич
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту)

_____ С. П. Запольських
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

_____ В. В. Погонєць
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота – стор. 50, джерел 50.

Об'єкт дослідження: проблема відхилення від мовних норм в англійському художньому тексті в аспекті його перекладу на українську мову.

Мета роботи: дослідити способи перекладу мовлення людини з вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості на матеріалі романів "Flowers for Algernon" та "The Minds of Billy Milligan" з англійської мови на українську мову.

Теоретико-методологічні засади: теоретичні положення з питань художнього перекладу та мовних норм розроблені Некрячем Т. Є., Пилинським М. М., принципи перекладу визначені Максимовим С. Є., Коптіловим В. В., Корунцем І. В.

Отримані результати:

Особливостями перекладу художніх текстів є попереднє вивчення історичного контексту тексту, дослідження особливостей побудови твору та специфіки його персонажів. Мовленню людини з вадами розвитку чи розщепленням особистості притаманні відхилення від мовних норм. Їх дослідження показало, що виділяють лексичні відхилення, семантичні, синтаксичні, морфологічні відхилення, фонологічні та фонетичні девіації. Перетворення або трансформації при перекладі мовознавці поділяють на лексичні, граматичні та комплексні. При перекладі мовлення людини з вадами розвитку та людини з розщепленням особистості найчастіше використовуються смисловий розвиток, компенсація, лексичні додавання та опущення.

Ключові слова: художній переклад, мовна норма, мовлення, перекладацькі трансформації, відхилення.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	6
1.1 Особливості перекладу художнього тексту	6
1.2 Проблеми збереження порушених мовних норм у перекладі.....	9
1.3 Класифікація перекладацьких трансформацій	12
РОЗДІЛ 2 ПОЕТОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА РОМАНІВ Д. КІЗА "FLOWERS FOR ALGERNON" ТА "THE MINDS OF BILLY MILLIGAN"	18
2.1 Історія створення романів. Їх схожості та відмінності.	18
2.2 Образ Чарлі Гордона та особливості порушення мовних норм у його мовлені.....	21
2.3 Особистості Біллі Міллігана та труднощі, що створюють особливості їх мовлення для перекладача.....	23
РОЗДІЛ 3 СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ МОВЛЕННЯ ГОЛОВНИХ ГЕРОЇВ РОМАНУ	28
3.1 Відтворення мовлення Чарлі Гордона українською мовою	28
3.2 Особливості відтворення мовлення Біллі Міллігана.....	36
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Порушення мовних норм є актуальним стилістичним засобом у сфері перекладацької діяльності. Інтерес до теми підсилює відсутність єдиної теоретичної бази, що дозволяє дефініціювати та класифікувати такі порушення, а також окреслити межі перекладності та способи відтворення їх у перекладі. Окрім того, не запропоновано чітких критеріїв з приводу перекладності та неперекладності порушених мовних норм.

Наша робота присвячена перекладу мовлення людини з вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості українською мовою на матеріалі романів "Flowers for Algernon" та "The Minds of Billy Milligan".

Актуальність дослідження зумовлена цікавістю до теми творів та особливостей перекладу мовлення людини в вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості, а також недостатньою кількістю обґрунтованих досліджень з теми.

Об'єктом дослідження є проблема відхилення від мовних норм в англomовному художньому тексті в аспекті його перекладу на українську мову.

Предметом дослідження є комплекс способів перекладу мовлення персонажів з відхиленнями від норм з англійської на українську мову у романах "Flowers for Algernon" та "The Minds of Billy Milligan".

Метою роботи є дослідження способів перекладу мовлення людини в вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості на матеріалі романів "Flowers for Algernon" та "The Minds of Billy Milligan" з англійської мови на українську мову. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- розглянути специфіку художнього тексту;

- опрацювати наукові матеріали з питання порушення мовних норм та методів збереження його у перекладі

- надати класифікацію перекладацьких трансформацій;

- вивчити історію створення романів;

- охарактеризувати образи головних героїв романів;

- проаналізувати особливості мовлення людини з вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості;

- визначити основні механізми перекладу мовлення людини з вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості;

Матеріалом дослідження є науково-фантастичний твір-розповідь "Flowers for Algernon" та документальний роман "The Minds of Billy Milligan" Д. Кіза та їхні переклади українською мовою.

Методи дослідження:

- метод дескриптивного перекладознавчого аналізу;
- метод зіставного аналізу оригінального твору з його перекладами;
- системний метод та метод класифікації;
- описовий метод, метод узагальнення, порівняльний метод.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що до теперішнього часу недостатньо проаналізований переклад роману "Flowers for Algernon" та те, що було вперше визначено особливості перекладу мовлення людини з розладом множинної особистості у романі "The Minds of Billy Milligan" з англійської на українську мови.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

У вступі подано загальні відомості про дану наукову працю, а саме умотивування теми, мети, завдань, актуальності дослідження, методів дослідження, визначення об'єкту, предмету та структурування роботи.

У першому розділі подано загальні відомості про підходи до визначення поняття «художній переклад», розкрито суть поняття «мовна норма» та «перекладацька трансформація»; надано їх різновиди та класифікацію.

Другий розділ містить аналіз поетологічної специфіки творів, що було обрано матеріалами дослідження, описано історію їх створення, а також наведено характеристику мовлення головних героїв й труднощі, що воно створює для перекладача.

Третій розділ присвячений аналізу перекладацьких трансформацій застосованих перекладачами В. Шовкуном та О. Стусенко.

У висновках подано узагальнені результати проведеної роботи. Загальна кількість сторінок 50, кількість використаних джерел 50.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1.1 Особливості перекладу художнього тексту

Переклад - це складний і багатогранний вид людської діяльності. Хоча зазвичай говорять про переклад «з однієї мови на іншу», але насправді в процесі перекладу відбувається не просто заміна однієї мови іншою. У перекладі стикаються різні культури, різні особистості, різні склади мислення, різні епохи, різні рівні розвитку, різні традиції та установки. Саме тому перед перекладачем стоїть завдання адаптувати зміст так аби читач не помітив, що сприймає текст який зазнав трансформації.

За жанрово-стилістичним особливостям оригіналу переклад ділиться на два види:

1) художній (літературний), головна мета якого - надати естетичний вплив на читача, створити художній образ.

2) інформативний (спеціальний), головна мета якого - повідомити які-небудь відомості (тут розрізняють - науковий, діловий, суспільно-політичний та інші підвиди).

Серед науковців, що досліджували труднощі художнього перекладу варто виокремити таких як Р.Зорівчак, О.Ребрій, Л. Коломієць, О. Чередниченко, М. Іваницька, Т. Кияк, В. Карабан та ін.

Специфічна відмінність літературного перекладу в тому, що він має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією та включає всі різноманітні жанри літератури: прозу, поезію, фольклор, літературознавство та публіцистику. Від форми змісту залежить емоційний та експресивний вплив на читача. [Muñoz 2009, с. 287]

Особливості кожного жанру мають свою функціональну специфіку. Основним завданням перекладача, незалежно від жанру тексту, є створення повноцінного художнього тексту мовою перекладу і передання художньо-естетичного змісту оригіналу. Це вимагає від нього особливої ретельності та ерудованості. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні, філософські погляди його автора, які або становлять струнку систему, або – суміш уламків різних теорій. [Коптилов 1982, с. 7]

Серед основних проблем художнього перекладу особливе місце займає проблема точності та вірності. Очевидно, що, наприклад, у поезії можливість прямих відповідностей мінімальна, а перекладаючи технічний чи науковий текст (технічний переклад), інтерпретатор, навпаки, нерідко вдається до прямих відповідників. Переклад художньої прози посідає в цьому випадку проміжне місце: там, де можливо, - трансформації, і перехід до інтерпретації в тому разі, коли прямі трансформації неприпустимі з погляду вірності оригіналу.

Перекладач може агресивно презентувати незнайомі культурні елементи, навіть якщо ті викликатимуть проблеми в аудиторії, що приймає, або може вибрати асиміляційне представлення приглушуючи культурні відмінності. Оскільки перекладач починає з тексту, призначеного для аудиторії в вихідній культурі, нерідко елементи, які є можуть бути складними для майбутнього читача уникаються. Водночас перекладачі не обов'язково такі вільні, як можна було б собі уявити, оскільки вони обмежені історією, міфом, ідеологією та приналежністю, які встановлюють межі для представлення вихідної культури в літературному творі. [Tymoczko 1999, p. 21]

Труднощі також викликають засоби вираження, емоційне забарвлення, використання фразеологічних одиниць, застарілих виразів, стилістичні засоби, що використовує автор, гумору чи сатири. Ці фактори вимагають від перекладача широкого словникового запасу та знання особливостей мови оригіналу. Адекватний переклад гумористичних елементів твору не завжди

залежить навіть від самого перекладача. Іноді жарти іншою мовою можуть бути не смішними або навіть недоречними.

Загалом вимоги до художнього перекладу висувають суперечливі. Наприклад, англійський філолог Т. Сейворі в книзі «Мистецтво перекладу» надає суперечливі тези, що стосуються перекладу об'єднуючи у пари:

А. Переклад має передавати слова оригіналу.

В. Переклад повинен передавати думки оригіналу.

А. Переклад повинен читатися як переклад.

В. Переклад повинен читатися як оригінал (тобто у читача не повинно бути відчуття, що перед ним переклад).

А. Переклад повинен відображати стиль оригіналу.

В. Переклад повинен відображати стиль перекладача.

А. Переклад повинен читатися як текст, сучасний оригіналові.

В. Переклад повинен читатися як текст, сучасний перекладачеві.

А.Перекладач не має права додавати щось до оригіналу або зменшувати.

В. Перекладач має право додати щось до оригіналу чи применшити його.

А. Вірші слід перекладати прозою.

В. Вірші слід перекладати у віршованій формі. [Savory 1968, p. 51]

Звичайно відтворити обидві тези з кожної пари в процесі перекладу неможливо. На нашу думку, саме вміння обрати між двома суперечними вимогами в залежності від проблеми, що постає перед перекладачем під час перекладом чи вміння балансувати між двома крайнощами і є характеристикою високих здібностей перекладача та адекватності перекладу.

До того ж в процесі роботи перекладачеві слід також враховувати стилістичні особливості тексту та засоби, що вживає автор для їх вираження, адже на це впливає світосприйняття письменника. Суперечки між перекладачами викликає питання перекладу стилю певного тексту. Одні дотримуються думки, що переклад має зберігати стиль оригіналу, а інші, що перекладач може наділити переклад іншими стилістичними особливостями.

Так чи інакше, перекладач має мати власний стиль та хист до письменницького мистецтва, а також бути спроможним проявити свою творчість.

Отже, переклад художніх текстів вимагає знань у різних галузях, бо має специфічні характеристики. Це пов'язано з тим, що в процесі роботи перекладачеві потрібно приділити час вивченню історичного контексту тексту, дослідити біографію автора, врахувати його психоемоційний стан та культурно-історичну епоху. Адекватна передача змісту в цьому виді перекладу залежить не лише від знання мови оригіналу, адже перекладач бере активну участь у побудові нового тексту.

1.2 Проблеми збереження порушених мовних норм у перекладі

Будь-яка мова є одночасно чітко впорядкованою системою з певними правилами та закономірностями та динамічним явищем, що перебуває у постійному розвитку збагачуючись новими лексичними одиницями, варіантами правопису, синтаксису, вимови тощо. Таким чином, постійно існує потреба в уніфікації мовного субстрату, у створенні певного мовного еталона, який слугував би взірцем для всіх інших варіантів та сприяв би підвищенню статусу тієї чи іншої мови. Саме таку функцію виконує літературна мовна норма.

М. Пилинський визначає мовну норму як реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови та становить єдину можливість або найкращий для даного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку зі співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування. грає важливу роль у нашому дослідженні, бо відхилення від норм створює труднощі для перекладу. [Пилинський 1976, с. 123]

В нашому дослідженні це поняття відіграє важливу роль, бо саме відхилення від норми у романах створюють труднощі для перекладача. Відхилення — це термін, який використовується для опису будь-якої вимови, слова чи структури речення, які не відповідають нормі» [Richards et al., 1993. p. 105]. Термін лінгвістичне відхилення ввів Джефрі Ліч у 1969 році під час вивчення ряду віршів. Він виділив дев'ять типів мовних відхилень: лексичні, семантичні, синтаксичні, фонологічні, морфологічні, графологічні, історичні, діалектні та реєстрові. [Leech 1976, p. 42-52]

Від зміни звичного стандарту або вигадування нових слів (оказіоналізмів) у процесі виникають лексичні відхилення. Кристал зазначає, що оказіоналізм як мовна форма використовується свідомо або випадково певним мовцем одного разу. [Crystal 2003, p. 260] Цей процес також називають лексичним винаходом або інновацією.

Ще один тип лексичних відхилень за Чайлдсом і Фаулером - малапропізм. Цей термін описує будь-яке справжнє слово, яке неправильно або випадково вжито замість схожого за звучанням. [Aitchison and Straf 1982; Zwicky 1982]

Наступне мовне відхилення існує внаслідок набуття звичайним словом незвичайного значення через життя поета, романіста чи письменника та культурного походження. [Leech 1983 p. 183] Семантичне відхилення інколи вважається безглуздим або абсурдним коли розглядається буквально значення слова, але його наявність змушує читача шукати значення за межами словникового значення.

Також до семантичних відхилень відноситься об'єктивізація, що являє собою ставлення до людини як до знаряддя, яким володіють, купують або продають, без незалежної чи самовизначеної ідентичності або іноді тварину, як предмет або річ. [Arluke 1988, p. 98-117]

Синтаксичні відхилення виникають коли письменник відступає від правил граматики. За словами Сетурамана та Пека автори мають власну

граматику і вдаються до відхилень кожного разу, коли потрібно висловити те, що не можуть висловити мовні норми. [Seturaman, Peck 1995, с. 236]

Серед різновидів синтаксичного відхилення розповсюдженою є інверсія порядку слів. Інший вид синтаксичного відхилення - це парентезіс, коли порушується нормальна побудова речень. Досягається він шляхом використання довгих дужок (круглих або квадратних) тире або ком. Також синтаксичним відхиленням є паралелізм або паралельна будова речення. Паралелізм — це повторення вибраної граматичної структури в реченні. [Leech and Short 2007]

Фонологічні та фонетичні девіації це неправильне використання фонологічних правил та механічною зміною в артикуляційному виробленні, тобто через труднощі у вимові певних звуків. [Glaing and Espeland 2005; Smith et al. 2005 cited in Granzotti et al. 2017]

Неправильно сформовані морфеми утворюють морфологічні відхилення згідно з Кристалом. [Crystal 2003. с. 134] Вони включають додавання афіксів до слів або навпаки видалення їх звичайних афіксів. [Brook and Ichikawa 1954, р. 239]

Іноді поети та прозаїки пишуть, не ставлячи крапки в кінці речень. Таке відхилення трапляється коли правила розбірливого письма ігноруються або нехтуються, тобто слова пишуться без проміжків та уникаються знаки пунктуації.

Вживання слів, що не зустрічаються в повсякденній мові представляє історичні відхилення. Він також може використовуватися сучасним письменником для зворушення аудиторії серйозністю та значущістю свого повідомлення. [Leech and Svartvik 1985, р. 26]

За словами Ліча [Leech 1983, с. 145] у віршах часто помічається діалектне відхилення, що використовується автором з наміром розкрити свої емоції та почуття. Стандартна мова не може допомогти точно відобразити такі почуття та емоції.

Останній мовний різновид, яким користується певна група людей, які мають однакову професію, інтереси чи соціальну ситуацію, як-от реклама, церковні служби та покупки [Stern 1996, p. 389] Це стосується області, в якій лексика, граматики тощо використовуються мовцями в конкретних ситуаціях або контекстах [Mansoor 2013, p. 13] Термін ситуаційний діалект, який також використовується для позначення реєстру, використовується лише невеликою групою людей у суспільстві для задоволення певних потреб або вимог. Основною характеристикою реєстрового відхилення є так зване реєстрове змішування. Це трапляється, коли в одному тексті використовуються елементи з різних реєстрів [Leech 1969; Halliday et al. 1964]

Таким чином, розуміння існуючих відхилень допомагає перекладачеві якісніше виконати переклад. У нашій роботі вони допомагають у здійсненні аналізу перекладацьких трансформацій у романах, адже важливо проаналізувати не тільки зміни до яких вдався перекладач, але й природу особливостей мовлення головних героїв художніх текстів. До того ж відхилення від мовної норми у романах що аналізуються це не спосіб вираження авторської самобутності. В оригіналі твору вони передають самобутність героїв які є не просто персонажами книги, а справжніми людьми.

1.3 Класифікація перекладацьких трансформацій

У цьому підрозділі ми розглянули невід'язну частинну та умову перекладу - перекладацькі трансформації. Дослідженням їх використання в процесі перекладу художніх творів займалися А. Попович, С. Баснет, В. Коптілов, Д. Дюришин та інші. Український перекладач Корунець І. В. визначає перекладацькі трансформації (або прийоми перекладу) як вид великих і малих змін у структурній формі мовної одиниці, що здійснюються за необхідності для досягнення правильності перекладу. Окрім того,

мовознавець зазначає, що необхідність використання перекладацьких трансформацій створює різниця у засобах вираження двох мов. Деякі одинці мови оригіналу для правильного перекладу потребують структурно трансформованих семантичних еквівалентів. [Корунець 2000, с. 361-367]

Лінгвістичний словник Селіванової описує трансформації як зміни формальних або семантичних компонентів вихідного тексту з умовою збереження інформації, що призначена для передачі. [Селіванова 2011 с. 536]

В. І. Карабан визначає перекладацькі лексичні трансформації як різновид зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних якостей з урахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу. Коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані під час перекладу через невідповідність значення, використовуються лексичні трансформації. Відповідно до дослідника, лексичні трансформації включають такі види: 1) контекстуальну заміну — це трансформація, при якій перекладним відповідником стає слово або словосполучення, яке не є словниковим відповідником, і це підібрано з урахуванням контекстуального значення слова, яке передається, його контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій перекладу; 2) смисловий розвиток (що є різновидом контекстуальної заміни); 3) антонімічний переклад або формальна негативація; 4) конкретизація значення слова; 5) генералізація значення слова; 6) додавання слова; 7) вилучення слова; 8) заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови (субституція); 9) перестановка слова (пермутація) [Карабан 2004, с. 279-314].

Т. Р. Кияк стверджує, що перекладацька трансформація відбувається в тексті перекладу за допомогою відповідних мовних засобів, що допомагає зберегти риси авторського стилю при правильному відтворенні змісту тексту перекладу [Кияк 2014, с. 358]. Ці методи включають: 1) транслітерацію та транскрипцію, калькування та збір варіантів для еквівалентних псевдозамін; 2) конкретизацію та узагальнення; 3) логічний розвиток понять; 4)

компенсація; 5) антонімічний переклад; 6) введення нових слів або опускання старих; 7) цілісно-ситуативне перетворення (заміна).

Необхідність упорядкувати та описати перекладацькі трансформації разом зі складністю цього завдання призвела до низки запропонованих класифікацій різними авторами. Розглянемо деякі з них.

Ми розглянули різні точки зору та трактування концепції трансформації, а потім вирішили, що вона буде розділена на лексичні, граматичні та комплексні.

Лексичні трансформації:

Транскодування - це спосіб перекладу, коли графічна або/та звукова форма слова вихідної мови передається засобами алфавіту цільової мови [Карабан 2004, с. 282]. У свою ж чергу транскодування поділяється на 4 види:

Транскрибування - відтворення форми за допомогою звуків. [Корунець 2003, с. 137]

Sirius Black - Сіріус Блек, Yorkshire - Йоркшир [Бережна 2007, с. 63].

Транслітерація- відтворення форми за допомогою літер.

Will - Вілл, kleptocracy - клептократія (злочинська еліта) skateboarding - скейтборд (катання на роликовій дошці). [Catford 1978, с. 69]

Змішане транскодування - поєднання транскрибування з транслітерацією.

Overlock - оверлок.

Адаптивне транскодування - адаптація форми слова у вихідній мові відповідно до граматичних та фонетичних особливостей мови перекладу [Карабан 2004, с. 282].

Platform - платформа, Hermione - Герміона

3. Калькування - спосіб перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем) їх лексичними відповідниками в мові перекладу [Олікова 2000, с. 57]. При цьому можлива зміна порядку проходження елементів.

Superpower - наддержава

mass culture - масова культура [Кожан 2013, с. 24]

4. Контекстуальні заміни - спосіб перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом використання в перекладі одиниць мови перекладу, значення яких не збігається зі значенням вихідних одиниць, але може бути виведено з них за допомогою певного типу логічних перетворень. Залежить від мовних норм цільової мови та контексту, у якому вживане слово [Карабан 2004, с. 287]. Розрізняють декілька видів контекстуальних замін:

- Конкретизація - заміна слова або словосполучення вихідного мови з ширшим предметно-логічним значенням словом або словосполученням мови перекладу з вузким значенням.

В англійській мові багато слів із загальним широким значенням, які при перекладі завжди так чи інакше конкретизуються: violence, nation, element, effort, failure, facilities; come, go, have, leave.

Слід особливо звернути увагу на роль контексту при перекладі - десемантизованих слів, тобто слів, які набули дуже широке, розпливчасте значення, завдяки тому, що вони вживаються в різних лексичних поєднаннях (thing, point, matter, case). На прикладах зі словом thing видно, що слово це в різних контекстах при перекладі щоразу конкретизується.

1. "You poor old thing," she said. (Бідолаха)
2. It means a lot to her to have fresh, pretty young thing like Mary about the house. (Істота)
3. I want to look into the thing myself. (Справа)
4. How are things? (Успіхи)

Генералізація - заміна одиниць вихідної мови, що має вузке значення, одиницею мови перекладу з більш широким значенням (видо-родові відносини) [Клименко, Зоренко 2016, с. 82].

He visits me practically every week-end. - Він їздить до мене майже кожного тижня.

Смисловий розвиток - заміна слова або словосполучення вихідної мови одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться зі значення вихідної одиниці.

I don't blame them. - Я їх розумію. (Дослівно - я їх не звинувачую. Причина замінена наслідком: я їх не звинувачую, тому що розумію.)

He is dead now. - Він помер. (Він помер, отже, він зараз мертвий.)

He always made you say everything twice. - Він завжди перепитував. (Ви були змушені повторювати сказане, тому що він вас перепитував).

Антонімічний переклад - заміна стверджувальної форми на негативну і навпаки [Карабан 2004, с. 289-291].

She is not unworthy of your attention. (Вона не заслуговує Вашої уваги)- Вона цілком заслуговує вашої уваги.

До граматичних трансформацій відносять дослівний переклад та граматичні заміни. Граматичні заміни (граматичні одиниці в оригіналі перетворюються на одиниці мови перекладу з іншим граматичним значенням (зміна частини мови, заміна типу речення, членів речення).

We are searching for talent everywhere. - Ми всюди шукаємо таланти.

They left the room with their heads held high. - Вони вийшли з кімнати з високо піднятою головою.

Комплексні заміни:

1. Експлікація (описовий переклад) - лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця вихідної мови замінюється словосполученням, яке адекватно передає зміст вихідної лексичної одиниці, описуючи її. Як правило, даний прийом використовується для перекладу безеквівалентної лексики [Клименко, Зоренко 2012, с. 89].

Out party – політична партія, яка програла вибори.

2. Компенсація - елементи змісту, втрачені при перекладі одиниці вихідної мови в оригіналі, передаються в тексті перекладу іншим засобом або в іншому місці тексту, використовується для створення стилістично образного аспекту [Hordiienko 2017, p. 97]:

3. Перестановка - полягає у тому, що при перекладі змінюється порядок лексичних елементів [Клименко, Зоренко 2012, с. 89].

Politics construction – складова політики

4. Лексичні додавання - У деяких випадках для того, щоб правильніше і зрозуміліше передати зміст вихідного матеріалу, у перекладача може виникнути потреба ввести кілька додаткових слів. Причини криються у відмінностях синтаксису, граматики, відсутності чітких лексико-семантичних еквівалентів у мові перекладу, а також іноді в чисто стилістичних міркуваннях. Тож додавання полягає у введенні в переклад нових лексичних елементів для правильної передачі сенсу оригінального тексту. Наприклад: In 2008 UN has proposed a world conference on food supplies. – У 2008 році ООН запропонувала скликати всесвітню конференцію з питань забезпечення людства продовольчими ресурсами [Клименко, Зоренко 2012, с. 85].

5. Опущення - це трансформація, внаслідок якої в перекладі вилучається певний мовний елемент. Це може бути слово, словосполучення, частина речення. I am sure we have many things to say to one another. – Я переконана, що ми маємо багато про що поговорити [Шишко, Луканська 2019, с. 127].

Отже, попри те, що досі поняття трансформації трактується лінгвістами неоднозначно, в загальному вигляді, перекладацька трансформація визначається як перетворення, за допомогою якого можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу. У нашій роботі ми вирішили дотримуватися поділу трансформацій на лексичні, граматичні та комплексні, а в оригіналі та перекладі романів аналізувати кожен трансформацію як окрему одиницю. Адже трансформації рідко зустрічаються в «чистому вигляді» (як видно з самих прикладів). Як правило, різні трансформації здійснюються одночасно, тобто поєднуються один з одним – перестановка супроводжується заміною, граматичне перетворення - лексичним і т.д.

РОЗДІЛ 2

ПОЕТОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА РОМАНІВ Д. КІЗА "FLOWERS FOR ALGERNON" ТА "THE MINDS OF BILLY MILLIGAN"

2.1 Історія створення романів. Їх схожості та відмінності.

Роман «Квіти для Елджернона» довго вважався фантастичним. Центральна тема твору виділяється ставленням до людей з психологічними особливостями, їх лікування та пристосування до світу.

Головними героями є Чарлі Гордон - оповідач історії, що живе і працює в Нью-Йорку. Він добровільно проходить операцію з підвищення розумових здібностей. Аліса Кинніан — вчителька Чарлі. Вона рекомендує свого студента в якості добровольця. Фей Лиллман — сусідка- художниця за фахом та дівчина Чарлі, поки його коефіцієнт інтелекту на рівні генія. Роуз Гордон — мати Чарлі. З'являється вперше як спогад про тривожне дитинство. До фіналу твору стає одержимою жінкою похилого віку. Норма Гордон — молодша сестра, егоїстична і розбещена. «Дзеркальне» відображення ставлення матері щодо свого брата. Р. Немур і Д. Стросс — психіатр і нейрохірург старшої групи експериментаторів, яких Чарлі спочатку поважає, а після підозрює у корисливості.

Автор працював над твором під час подорожі Америкою і завершив в п'ятдесят восьмому році. Ідея у Д. Кіза виникла після прочитання статті про розумово забійця. Пізніше, у 60-му році його було опубліковано. Хоча ідея роману формувалася протягом 14 років. Автобіографічна книга «Елджернон, Чарлі і Я» містить опис одного дня поворотного у створенні «Квітів для Елджернона». [Д. Кіз: до 95-річчя від д.н. амер.проз., філ.]

Роки навчання в університеті Д. Кіза пов'язані з прірвою, що розросталася між ним та його батьками. Під час навчання йому довелося

препарувати мишу, що виявилася ще й вагітною. Цей випадок справив на нього враження, бо декілька життів було втрачено заради досвіду, що він отримав. Саме тому у книзі було обрано мишу як тварину на якій проводиться експеримент і ту, що служить метафорою розвитку головного героя протягом роману.

Імена головних героїв книги виникли також не випадково. Готуючись до контрольної роботи Д. Кіз натрапив на незвичне ім'я - Елджернон Чарлі Суїнберн. Воно настільки врізалось йому в пам'ять, що пізніше Чарлі та Елджернон ожили на сторінках «Квітів для Елджернона». [Д. Кіз: до 95-річчя від д.н. амер.проз., філ.]

Прототипом головного героя твору став учень Д. Кіза зі школи для дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями де він викладав англійську мову. Одного разу дитина запитала чи зможе перевестися в звичайну школи за умови старанного навчання. Для автора це стало доказом того, що людина може знати про свої межі. Це створює конфлікт між особистістю та суспільством і що саме це автор хотів би висвітлити у своєму творі. Інші герої книги також засновані на людях з життя Кіза.

У романі письменник використовує форму щоденникових звітів головного героя. Це допомагає ще детальніше ознайомитися з психологічним портретом, який відображається у мовленні персонажа. Загалом історія своїми детально розробленими характерами та темою впливу інтелекту на людину пробуджую питання етики в експериментах над людським розумом.

На відміну від «Квітів для Елджернона» «Таємнича історія Біллі Міллігана» побудована на цілком реальних подіях. Її головний герой - перша в історії США людина, яку виправдали попри тяжкі кримінальні злочини через розлад множинної особистості. В одному хлопцеві поміщалися 24 імені, характери, призначення, навіть манери спілкуватися.

Мало кому випадало на долю прокинутись гвалтівником не пам'ятаючи що сталося минулого дня та чому тебе заарештовують. Така велика кількість

злочинів обурює суспільство, а ще й зловмисник поводитися так ніби не пам'ятає нічого.

До з'ясування чи це вмiло зіграна роль, чи справжня хвороба долучається велика кількість спеціалістів різних галузей: криміналісти, психологи, адвокати. Деніел Кіз сам долучався до дослідження. Провів багато інтерв'ю з самим Мілліганом та іншими людьми, що займалися його справою.

Роман став науковою розвідкою та способом боротьби з гоніннями з боку преси, які підігривали ненависть рядових громадян, упередженість суддів, жорстокість лікарів. Прагнення Міллігана змінитися, знайти в собі сили для того, щоб стати повноправним членом суспільства, викликає повагу. Але, як це часто буває, громада не готова приймати тих, хто хоч трохи інший за більшість.

Проте завдяки книзі ми маємо можливість розглянути проблеми розладу дисоціативної особистості з точки зору самої людини, яка потерпає від цього стану. Як і другий роман розглянутий у роботі, цей твір змушує подумати про можливості людського мозку та розуму.

В основі твору лежать записи, які Д. Кіз робив протягом кількох років, спілкуючись особисто з Біллі Мілліганом. Письменник навідував його в лікарнях штату Огайо, США. У романі є багато документальних матеріалів, а саме фрагменти статей із журналів та газет, звіти лікарів про стан пацієнта витяги із протоколів судових засідань, а також листи Біллі до Д. Кіза, які були написані не лише англійською мовою, але й сербохорватською.

Отже, романи схожі за тематикою в тому, що описують життя людей з особливостями розумової діяльності. Обидва вони не є вигадкою автора. Проте у випадку «Квітів для Елджернона» ми маємо ідею взяту зі статей та роздуми автора, а «Таємнича історія Біллі Міллігана» демонструє життя реальної людини.

2.2 Образ Чарлі Гордона та особливості порушення мовних норм у його мовлені

Зображення людини у творі, думок, почуттів, переживань, свідомого та підсвідомого відповідальне завдання для письменника. Саме тому для автора так важливо передати усі особливості внутрішнього світу певного героя.

Образ Чарлі Гордона привернув нашу увагу своєю неординарністю. Основним способом творення його внутрішнього світу є щоденник, що веде Чарлі впродовж експерименту. Цікавість нашого дослідження зосереджена довкола записів, що робить Чарлі. В ході експерименту він має стати розумним і стає майже генієм.

Проте спершу записи в його щоденнику коротші, містять багато різного виду помилок та майже не мають знаків пунктуації. Відчувається дитяча наївність у його думках. Не прослідковуються складні емоційні переживання та загалом спектр емоцій дуже малий.

Зміни у письмовій мові відбуваються плавно. Весь щоденник протягом експерименту умовно можна розділити на три частини відповідно до трьох етапів експерименту: початок, коли Чарлі тільки готують, проведення операції та зміни, що вона викликає та регрес, тобто повернення головного героя до початкового стану. Якщо виокремити та порівняти записи з трьох різних етапів експерименту, то зміни будуть дуже помітні.

Перші шість записів характеризують період низького інтелекту Чарлі до операції. Автор використовує певні стилістичні прийоми, щоб передати цей етап розвитку головного героя, наприклад, велику кількість орфографічних і синтаксичних помилок. Інколи це ускладнює сприймання тексту читачем, але дає можливість зануритись у твір та зрозуміти головного героя.

Одна з головних стилістичних особливостей цього етапу полягає у принципі орфографії Чарлі. Він записує слова як чує їх. “I dont think I passd the raw shok test” [Keyes 2000, p. 76]

У записах з 7 по 16 перед читачем постає результат операції на головному мозку Чарлі. Його розумові здібності потроху покращуються, тому кількість орфографічних помилок поступово зменшується, а згодом взагалі пропадають. Синтаксично речення також змінюються. Речення побудовані по-новому, стають довшими, з'являються знаки пунктуації та уривки розмов з іншими персонажами, оформлені як пряма мова. Збільшується і загальний обсяг кожного звіту, помітно збільшується словниковий запас та з'являються роздуми на більш серйозні, глибокі теми.

В третій частині твору Чарлі знову робить орфографічні помилки та пише слова як чує їх. Його інтелект повертається у свій попередній стан. Цей прийом є основним у тексті та дозволяє автору показати наскільки швидко інтелект чоловіка пройшов регрес.

Паралельно з розвитком розумових здібностей Чарлі відбувається і психічна трансформація. Стають глибокими його почуття та емоції. Окрема увага приділяється любовній лінії між Чарлі та його викладачкою зі школи для розумово відсталих, Алісою Кініан. Для нього відкриваються почуття яких він раніше не знав і яке тепер він може описати новими словами, що стали йому відомі.

Окрім того, вони набувають більше образних конотацій на відміну від початкового виключно денотативного значення. Мова стає піднесеною, часто драматичною. Відчувається, що пише надзвичайно освічена людина, що знається на науці та вміє організувати свої думки у логічно побудований, вишуканий текст.

Проте одночасно з такими емоціями чоловік також помічає як починає відчувати негативні. Наприклад, він починає сильно відчувати агресію. В одному зі своїх записів ділиться, що вперше зіштовхнувся з гнівом: «I wanted to hit him. I wanted to go behind the counter and smash his face in. I don't remember ever hating anyone before» [Keyes 2000, p. 94]. Використання таких слів як “furious”, “angry” стало набагато частіше прослідковуватися в тексті.

Негативного забарвлення набувають і роздуми головного героя. Часто він вдається до екзистенційних питань “What has happened to me? Why am I so alone in the world?”, роздумів про моральні принципи та починає почувати самотність. [Keyes 2000, p. 103]

На останньому етапі експерименту, тобто під час повернення героя до початкового стану розвитку спостерігається депресивний стан. Набагато частіше використовується негативно забарвлена лексика. Операція дала лише тимчасовий ефект та Чарлі не хоче повертатися в попередній стан, що призводить фактично до депресії.

Психологічний портрет героя, особливо у творі що розглядається, один з найскладніших засобів створення літературного портрета та за допомогою нього письменник відображає внутрішній світ та переживання літературного героя [Бохун 2007, ст. 20].

Таким чином, мовлення Чарлі Гордона є його індивідуальною особливістю, але також і засобом зображення внутрішнього світу людини. Саме через мовлення головного героя приходить усвідомлення того, наскільки йому потрібна допомога та підтримка суспільства. Розуміння особливостей цієї людини важливе для перекладача аби не втратити частинку внутрішнього світу героя.

2.3 Особистості Б. Міллігана та труднощі, що створюють особливості їх мовлення для перекладача

Кінець 20-го століття відзначається популярністю в літературі теми психічних захворювань завдяки появі міждисциплінарної науки - гуманістичної медицини. На основі газет, журналів, рекламних оголошень, витворів мистецтва, історичних документів вчені досліджують проблеми медицини з погляду різних гуманітарних наук.

Закономірно це збігається з публікацією патографічних текстів від пацієнтів, що боролися з хворобою, а також від лікарів, медсестер тощо. Але на відміну від такого захворювання як шизофренія, наприклад, дисоціативний розлад особистості залишається без належної уваги.

Розлад множинної особистості вирізняється тим, що «Я» розділяється на декілька его станів. Вони можуть вступати між собою у конфлікт. Історія формування знань про це захворювання починається 1784 року, а в 1880 стає відома як теорія дисоціації. Проте тільки з 1950 року з'явилися книжки та фільми з головним героєм, що має розлад множинної особистості. [Кокун, Агаєв, Пішко, Лозінська 2018, с. 151]

В літературі тим часом цей феномен пов'язують з двійництвом, що бере початок зі стародавніх міфів і легенд. Найбільшу популярність твори про людей з такою хворобою набули у 70-х роках 20 століття. Тоді вийшла книга під назвою «Сивіла» написана за участі нью-йоркської психіатрині К. Вілбур.

Проте роман Д. Кіз став виразним виключенням з попереднього досвіду публікації творів про людей з дисоціативним розладом особистості. Девід Х. Барлоу та В. Марк Дюран стверджують, що люди з такою хворобою можуть налічувати до 100 особистостей. Коли середня кількість наближена до 15, Біллі Мілліган став найбільшим випадком, який вдалося вивчати.

Повне ім'я головного герою роману - Вільям Стенлі Малліган, що також є справжнім ім'ям реальної людини історія якої покладена в основу твору. Його було звинувачено у важких багаторазових злочинах і вперше в історії США визнано неосудним через його хворобу дисоціативного розладу ідентичності.

Головною причиною захворювання Біллі став його вітчим. Чалмер Мілліган був людиною жорстокою і діставалося від нього також матері Біллі. Він випивав і бив її кожного разу коли підозрював у зраді. З 9 років хлопчик жив у страху та терпів знущання від вітчима. Більшість з них відбувалися на фермі коли Біллі та Чалмер залишалися наодинці. Одне з них спричинило те, що душа Біллі розбилася на 24 шматки.

Аналіз особистостей грає важливу роль у дослідженні особливостей перекладу, бо кожна з них має ім'я, вік, стать, зовнішність, звички, лексику, свої функції та призначення. У випадку Біллі було нараховано 24 різні особистості, що перебувають внутрішньо у «сімейних» стосунках між собою. В допомогу читачеві всі особистості поділені на 3 частини. Є 10 тих, що займають головне місце: Вільям Стенлі Мілліган Біллі, стрижнева особистість або ми можемо назвати оригінальна особистість, Артур, Рейджен, Аллен, Томмі, Денні, Девід, Крістін, Крістофер, Адалана. 13 небажаних персонажів, тобто тих, що володіють негативними якостями та рисами характеру: Філіп, Кевін, Уолтер, Ейпріл, Самуель, Марк, Стів, Лі, Джейсон, Роберт, Шон, Мартін, Тіммі і особистість яку називають Вчителем. Він представляє у собі суму всіх 23-х альтер его.

Використовуючи теорію Фрейда Деніел Кіз поділяє особистості на 3 групи Id («Воно»), Ego («Я») та Super-ego («Над-Я»). Id – це несвідомий розум, щось на кшталт психологічного, що просто тисне на людину, щоб задовольнити індивідуальні потреби. [Фройд 2019, с. 66]

Виокремлено сім типів особистостей, які мають домінування Id у своєму «Я»: Філіп, 20-річний хлопець з бруклінським акцентом, завжди грубий, спонукає Біллі до пограбування. Кевін, також 20-річний, дрібний злочинець, є тим, хто втягнув усіх у справу з наркотиками. Адалані 19. Серед її захоплень кулінарія, написання віршів. Вона лесбійка та потребує жіночої уваги та ніжності. Під час кожного контакту Біллі з жінками вона займала свідомість, бо найбільше цього прагнула, проте одного разу це призвело до цілком свідомого з її боку випадку гвалтування. Її вчинок відповідає одній з теорій, висловлених Фройдом про природу Id як про частину людської особистості, яка контролює біологічні потяги. 19-річна дівчина, на ім'я Ейпріл виношувала плани помститися вітчиму Біллі. Джейсону 13 років. Він інтроверт та під тиском позбувається емоційного напруження “вибухаючи”. Серед них є також шахрай Мартін, 19 років, що любить витратити гроші. Комік і пранкер Лі 20-річного віку призводить своєю поведінкою тільки до неприємностей.

Супер его це ті особистості, що несуть у собі позитивні моральні якості та контролюють Id. Письменником виділено 7 особистостей, що підпадають під цю категорію. Аллену 18 років, він маніпулятор, найчастіше має справу із незнайомцями. Фактично він є провідником до зовнішнього світу для всіх інших. Трохи молодшому Томмі 16 років. Він займається живописом, цінить самотність та розбирається в електроніці. Ще молодший 14-річний хлопчик Денні зберігає дитячу особистість. Ця особистість не несе в собі нічого окрім страху та тривожного розладу, але письменник відносить його до супер особистостей, бо страх потрібен для самозбереження. 8-річний Девід хранитель болю і страждань, щоо випадають на долю Біллі. Цю особистість було віднесено до супер его, бо у 8-річному віці легко забути біль, тому це є своєрідним захистом. Найменшій особистості Крістін 3 роки. Вона має дислексію, але вміє читати та писати. Хоча дівчинка маленька, але займає місце серед супер особистостей, бо швидко вчиться на помилках. Окрім того, впливає на рішення інших особистостей, наприклад, Рейджена, що найбільше прагне захистити дітей. Єдина особистість, що вірить у Бога це 18-річний єврей Самюель. Хороший мисливець та шукач 22-річний Волтер. Оскільки вміння допомагає Біллі цю особистість також класифіковано до Супер особистостей.

Ще 4 особистості, що знаходить письменник є лідерами, це Артур, Рейджен, Вчитель і справжній Біллі. Рейджену 23 роки і він хранителем люті. Його югославські корені додають йому слов'янського акценту. Домінування над свідомістю випадає на його долю коли треба захищати «сім'ю». Всі особистості, що віднесено в «Я» Біллі розглядаються такими, бо контролюють інших. 22-річний Артур одна з найрозумніших особистостей Біллі, самоучка з фізики та хімії. Артур з'являється тоді коли відсутня небезпека, він відчуває добре ставлення і вороже, людей позитивних і негативних, хто здібний, а хто бездарний. Тому саме він вирішує хто має вийти назовні і керувати свідомістю, а хто повинен бути назавжди затаврований як небажана особистість. Він став першим, хто зрозумів існування інших особистостей. Об'єднує усі особистості

Вчитель якому 26 років. Він навчив інших особистостей всьому, що вони вміють та є наче останньою частинкою пазлу чи головоломки, що тримає усе до купи. Самому Біллі тако ж 26 років. Сам він не знав про свій розлад, тому часто почувався наче втрачав пам'ять та губився у часі. Коли свідомість займала інша особистість Біллі був у стані наче сну. З'ясовуючи, що відбувалось за його "відсутності" він часто розчаровувався, не вірив, що здатен на таке та приймав рішення вчинити самогубство.

Отже, в процесі роботи перекладача перед ним постає завдання зрозуміти кожну з особистостей, передати її головні особливості, але пам'ятати, що це одна людина. Кожен акцент чи вікові особливості потрібно передати повною мірою мовою перекладу. Оскільки на момент виходу роману про хворобу було відомо ще не багато, а в суспільстві не приймали людей з такими психічними порушеннями перед перекладачем поставала дійсно складна та відповідальна водночас робота.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ МОВЛЕННЯ ГОЛОВНИХ ГЕРОЇВ РОМАНУ

3.1 Відтворення мовлення Чарлі Гордона українською мовою

Цей розділ присвячено аналізу трансформацій які використав перекладач для передачі мовлення людини з вадами розвитку. Оскільки велика кількість помилок Чарлі Гордона пов'язані з тим, що він пише слова як їх чує, перекладач вдається до транскрибування. У наступному прикладі слово *experimental* головний герой почув та написав *sperimental*:

*Then Burt said look I'll show you something lets go to the **sperimental** lab mabye youll get the idea.*

Транскрибування допомагає перекладачу відтворити створене героєм слово у перекладі:

*Тоді Берт сказав стривай я тобі шось покажу ходімо до **спериментальної** лабалаторії можливо там ти зрозумієш шо й до чого.*

А також такі слова як: “*opportunist*” – «*опортуніст*», “*cynic*” – «*цинік*», “*pessimist*” – «*песиміст*»

Слово “*street*” у наступному реченні яке могло бути перекладене як «вулиця»:

*As we entered the cafeteria on Forty-fifth **Street** and picked up our trays, she spoke animatedly.*

*Коли ми увійшли до кафетерію на Сорок п'ятій **стрит** і взяли свої таці, вона заговорила дуже жваво...*

Менш поширеним видом лексичних трансформацій є калькування та зустрічаються такі слова як: “*dough-mixing machine*” – «*змішувач тіста*», “*red-faced*” – «*червоноликий*».

Нижче наведено приклади експлікації, що допомагає пояснити або уточнити значення деяких слів або словосполучень. Ми дотримуємось точки зору яка розуміє експлікацію як переклад оригінальної інформації на рівні граматики або лексики, на рівні контексту та фонових знань із заміною виразів що не мають еквівалентів у мові перекладу на схожі чи більш зрозумілі.

People at the bakery are changing. Not only ignoring me.

Люди в пекарні змінюються. Не лише в тому, що обминають мене увагою.

Якщо в попередньому прикладі дана трансформація використовується до речення загалом та граматичних структур які використовуються в мові оригіналу, то наступні приклади демонструють переклад окремих слів за допомогою експлікації:

Watch and do everything we do. If you learn how to make rolls, you'll get this shiny good-luck piece.

Якщо ти навчишся ліпити булочки, цей блискучий диск буде твоїм і принесе щастя.

Як бачимо, створити схоже словосполучення на *shiny good-luck piece* може бути складно, тому перекладач пояснює це іншими словосполученнями та граматичними структурами у перекладі. Так само відбувається зі словом *tapes* у наступному реченні:

*Prof. Nemur gave me some more **tapes** to play while I sleep.*

*Професор Немур дав мені ще кілька **магнітофонних записів**, щоб я слухав, коли спатиму.*

Ми звернули увагу на словосполучення “*the roadside sign*”, що було перекладено за допомогою опису.

The roadside sign said 15 nsrx, so I drove slowly past the blocks of buildings looking for the administrative offices.

Знак обіч дороги обмежував швидкість пересування п'ятнадцятьма милями за годину, і я повільно повів машину повз будівлі, шукаючи адміністративні контори.

Слово “liquor” у наступному реченні ми також відносимо до експлікації, бо перекладач описав цей напій словосполучення «міцний алкоголь».

My tolerance for liquor must have increased because I was pretty far gone before Charlie made his appearance.

Моя терпимість до міцних трунків, певно, дуже зросла, бо я зайшов дуже далеко, перш ніж з'явився Чарлі.

У випадку слова “folks” в наступному реченні перекладач вдається до конкретизації:

Joe Carp from the bakery brot me a chokilat cake from Mr Donner and the folks at the bakery and they hope I get better soon.

Оскільки ми знаємо, що головний герой працював у пекарні зрозуміло, що тістечка йому передали від його колег. На нашу думку, перекладач вирішив зробити уточнення та вказати на це використавши слово «працівники»:

*Джо Карп із пикарні приніс мені шоколадне тістичко від містера Доннера та **працівників** пикарні й вони сподіваються я скоро одужаю й стану на ноги.*

Проте ми тако ж звернули увагу на випадки узагальнення при перекладі, що підпадає під категорію генералізації.

У реченні: *Thats why I dream.* йшлося про сні які людина бачить під час сну. Проте в перекладі сказано: *Тому я й сплю.* Ми вважаємо, що це не одне й те саме. Під час сну не завжди люди бачать сні. Англійською спати та бачити сні також два різних слова.

Так само у наступному реченні зі словом *top out*:

*Then Joe Carp said I shoud show the girls how I **top out** the toilet in the bakery and he got me a top.*

*Потім Джо Карп попросив мене показати дівчатам як я **чищу** нужник у пикарні й приніс мені швабру.*

Мор out зазвичай позначає вологе прибирання шваброю. В той час як “чистити” загалом має значення робити чистим що-небудь, видаляючи плями, пил, бруд, домішки. Використане для цього може бути майже будь-що.

Наступні речення демонструють застосування антонімічного перекладу:
I never tell lies any more because when I was a kid I made lies and I always got hit.

Я більше ніколи ни бришу томушо коли я був дитиною я брихав і мене за це лупцювали.

Замість словосполучення «казати неправду» як написано мовою оригіналу перекладач пише «брехати».

"I never would have done it but for you," I said.

Я наважився на операцію тільки заради тебе, - сказав я.

У цьому прикладі частину речення "*I never would have done it*" можна було б перекласти «Я б ніколи не зробив це». Проте перекладач створив стверджувальне речення «Я наважився на операцію».

Наступний приклад демонструє трансформацію під назвою смисловий розвиток:

Thats a secret until after in case it dont werk or something goes wrong."

Фразу "*in case it dont werk*" можна було перекласти «у випадку якщо це не спрацює», проте перекладач робить логічний висновок, що не спрацює, отже «зазнає невдачі»:

Це поки шо таємниця на той випадок коли аперация зазнає невдачі або щось піде не так.

Ще одним прикладом є слово "tired" у наступному реченні. Ця трансформація була необхідна, бо словосполучення «напіврозвалені ганки» краще передає сенс з англійського виразу на відміну від виразу «втомлені ганки».

Now there were only old people standing in the shade of tired porches.

Тепер я побачив лише старих людей, які стояли в затінку напіврозвалених танків.

Інколи застосування смислового розвитку застосовується навіть до декількох речень одночасно. Наприклад наступні два речення:

I used the comma wrong. Its punctuation.

На нашу думку, перекладач дуже вдало поєднав в одне:

Я застосував коми неправильно, тобто помилявся в пунктуації.

При цьому зауважимо, що смисловий розвиток застосовано тут разом з граматичною трансформацією та лексичним додаванням.

Коли головний герой каже *I can't think anymore*, тобто «Я не можу більше думати» перекладач також вдається до смислового розвитку. Адже думати він не може, бо голова у нього порожня.

Dr Strauss says to rite a lot evrything I think and evrything that happins to me but I cant think anymor because I have nothing to rite so I will close for today

Дохторь Штраус каже шоб я писав усе шо думаю і все шо зі мною бува але голова в мене порожня і сьогодні я вже нічо не напишу.

Серед лексичних додавань ми наведемо у приклад наступне речення:

If that happins we will have to send you bak to the Warren state home to live.

У цьому випадку словосполучення *state home* перекладено наступним чином:

Якщо таке станеться нам доведеться відіслати тебе до державного психіатричного притулку у Воррені.

Проте “*state home*” не обов’язково психіатричний притулок.

У наступному реченні ми бачимо тільки “*my jacket*”, що означає «куртка».

I wish I coud take the horshoe with me to but its hevuy so I'll just leeve it in my jaket.

Але в перекладі ми бачимо також слово кишень

Я хотів би взяти із собою подкову але вона занадто важка і я залишив її в кишені куртки.

Ще одним прикладом лексичного додавання є слово «зілля», що з’явилося при перекладі наступного речення.

It was only with aspirin and something Fay concocted for me that I was able to finish my linguistic analysis of Urdu verb forms and send the paper to the International Linguistics Bulletin.

Лише завдяки аспірину та якомусь зіллю, що його Фей сама приготувала для мене, я спромігся закінчити свій лінгвістичний аналіз дієслівних форм мови урду й послати статтю до «Міжнародного лінгвістичного бюлетеня».

Протилежними до лексичних додавань при перекладі є опущення. У деяких випадках перекладач не використав певних лексичних одиниць в перекладі, які були присутні в тексті.

У реченні: *Prof Nemur said but why did you want to lern to reed and spell in the frist place* в перекладі варто було б сказати «чому ти хочеш навчитися читати і писати на першому місці». Та у перекладі не має слів «на першому місці».

Професорь Нявмур запитав мене чому мені закортіло читати й правильно писати.

У наступному реченні опущені застосовано на нашу думку до більш значущої лексичної одиниці речення ніж у попередньому прикладі. Д. Кіз пише, головного героя прилаштувати працювати двірником до пекарні.

Norma with Uncle Herman who got me the job to be janiter at Dormers bakery before he dyed.

Проти у перекладі слова «двірник» немає та зазначено що його просто прилаштували на роботу.

У мене в гамані є світлина зі мною Нормою і дядьком Германом який прелаштував мене на роботу до пикарні Доннера а вже потім помер.

Також опущення додається до цілої частини речення, а не тільки до одного слова чи словосполучення.

One thing? I, like: about, Dear Miss Kinnian: (thats~ the way? it goes; in a business, letter (if I ever go! into business?) is that, she: always; gives me' a reason" when-I ask.

Так у цьому реченні, окрім основної думки Чарлі про те, що Міс Кінніан постійно йому допомагає та відповідає на його питання, ми бачимо додаткові роздуми головного героя.

Шо мені ше подобається в міс Кінніан це те, шо вона завди пояснює мені причину, коли я запитую.

Перекладач уникнув цієї частини речення та загалом скоротив його.

Також опущено частину речення у наступному прикладі.

*Thoughts of suicide **to stop it all now** while I am still in control and aware of the world around me.*

З'являються думки про самогубство, поки я ще контролюю свої емоції й бачу світ, який мене оточує.

Однією з найрозповсюдженіших трансформацій використаних перекладачем ми визначаємо компенсацію. Наприклад у наступному реченні в оригіналі твору ми спостерігаємо орфографічні помилки у декількох словах:

*I am 32 yeres old and next **munth** is my brithday.*

Проте в перекладі помилки застосовано у граматичних формах:

*Мені **тридцять двоє років** і в наступнім **місяці** буде мій день народження.*

Деякі помилки були проігноровані перекладачем в певних частинах речення. Проте додано орфографічні та граматичні помилки в інших частинах речення. Наприклад, слова “*bestist*”, “*hardist*”, “*becaus*”, “*reely*” написано з орфографічними помилками, а в перекладі речення не містить помилок у цих словах.

*He said Miss Kinnian tolld him I was her **bestist** pupil in the Beekman School for retarted adults and I tryed the **hardist becaus** I **reely** wantd to lern I wantid it more even then pepul who are smarter even then me.*

*Він сказав, шо міс Кінніан сказала йому я **найкращий** учень у школі Бекмана для недорозвинених учнів і **найбільше** стараюся **бо** я **справді** хочу навчитися грамоти хочу навіть більше аніж люди тямовитіші ніж я.*

Так само і в наступних прикладах. Безліч орфографічних помилок у словах які написані правильно у перекладі.

*They said they got to get **permissen** from my **familie** but my uncle Herman who use to take care of me is **ded** and I dont remember about my **familie**.*

Вони кажуть їм потрібен дозвіл від моєї родини але мій дядько Герман який про мене дбав помер і я нічого не споминаю про свою родину.

Now you got to make up storys about the pepul in the picturs.

Тепер я повинен розповісти історії про людей на картинках.

Ми звернули увагу, що інколи зберегти орфографічні помилки у словах було б дійсно важко, але аби зберегти загальну їх кількість та передати стан головного героя перекладач додавав різного роду помилки там, де в тексті їх не було. Розглянемо слова “pencil” та ‘crossing” у наступному реченні.

He tolld me that game was amazed and I shoud take the pencil and go from where it said START to where it said FINISH withowt crossing over any of the lines.

Він сказав це интересна гра й мені треба взяти улівець і накреслити лінію від старту до фінішу ни пиритнувши жодної з ліній які вже були проведині на папері.

Цікавим прикладом є скорочення “15 nsrh”, що мало б позначати 15 mph (miles per hour). Ми не знаємо як головний герой розшифровує це з чкорочення, проте з контексту зрозуміло, що мова іде про швидкість автомобіля на дорозі. Зазначено, що це було написано на придорожньому знаку. Помилку при перекладі перекладач не зберіг написавши «15 миль на годину».

Ретельно дослідивши переклад роману «Квіти для Елджернона» та класифікувавши перекладацькі трансформації ми дійшли висновку, що найбільш розповсюдженою з них є компенсація. Оскільки Чарлі робить орфографічні, граматичні, синтаксичні та пунктуаційні помилки під час запису своїх думок до щоденника, вони є дуже важливою складовою тексту. Ми вважаємо, що використання компенсації у такому випадку є дуже вдалою думкою тому, що це дозволяє створити текст мовою перекладу такий, що справлятиме таке саме враження на читача як і текст мовою оригіналу. Проте у деяких випадках ми спостерігали як перекладач ігнорував помилки або уникав частини речень які можна було б відтворити при перекладі й робив помилки в тих словах та реченнях де їх не було.

3.2 Особливості відтворення мовлення Біллі Міллігана

Під час аналізу перекладу твору «Таємнича історія Біллі Міллігана» ми звернули увагу, що у кожної особистості присутні не тільки різні якості характеру, а й відрізняється мовлення. Різний вік, стать та навіть національність обумовлюють спосіб висловлення своїх думок, вибір лексики, акцент та емоційне забарвлення. Враховуючи це ми прийняли рішення не класифікувати приклади за трансформаціями у цьому підрозділі. Натомість ми обрали найбільш показові зразки мовлення більшості особистостей та проаналізуємо як їх особливості впливали на вибір перекладацьких трансформацій.

Однією з провідних особистостей є Рейджен. Захисник «сім'ї» (як стали називати вони самі себе) вирізняється тим, що походить з Югославії і має помітний слов'янський акцент. Д. Кіз показав це за допомогою зміни схожих звуків у словах та граматичних помилок при побудові речень.

Наприклад, замість літери “w” слово написано з літерою “v”: *Is not right. Vas not good to reveal secret.* Аби зберегти цю особливість перекладач обрав літери, що можна передати іншими в українській мові. Тому в перекладі ми бачимо: *Тсе не добре було. Не добре було секрет розкривати.* Літера «ц» передана за допомогою «тс».

Окрім зміни літер Рейджен також робить граматичні помилки: *They vill all say ve are crazy. It is do no good.* У випадку звуків цього разу перекладач замінив літеру «щ» на «шч»: *Усі скажуть шчо ми є вар'яти. Шчо в тському доброго?.* Проте до другого речення застосовано граматичну трансформацію, адже воно стало питальним.

Іншим прикладом граматичної трансформації є наступне речення: *The Germans are going to come after me...* Перекладач застосував транспозицію: *По мою душу скоро прийдуть німці...*

Та складніше відтворювати при перекладі граматичні помилки що є більш показовими для англійської мови. Наприклад, пропущені артиклі чи відсутність підмета для аналітичної мови.

I am protector. Is my responsibility. Maybe is true Arthur is more intelligent than I am, but he is human. Arthur makes mistakes.

Бачимо, що перекладач застосовує лексичні додавання та повторює помилки відтворенні в попередніх реченнях, таким чином робить їх характерними для персонажа.

Я є захисник. Це є мій обов'язок. Може Артур і мудріший за мене, але він є тільки людина. він може робити помилки.

Сам Біллі більшість часу знаходиться у сні. Оскільки не одного разу він вирішував покінчити своє життя самогубством, інші особистості вирішили, що краще буде не пускати його до керування свідомістю. В ті моменти коли зрештою це ставалося, в більшості випадків він не розуміє, що відбувається навколо нього:

I always got put in a box, - Мене завжди десь замикають

В перекладі цього речення присутня граматична трансформація, адже пасивний стан було змінено на активний.

Біллі говорить короткими, простими реченнями та словами, що мають багато різних значень. Перекладач у свою чергу навпаки навмисне розширює речення, додає в них слів, використовує компенсацію та смисловий розвиток:

Well... I do things and I don't remember 'em... I go to sleep... and people tell me I do things.

Я роблю щось, а потім нічого про це не пам'ятаю. Я можу заснути, а коли прокидаюся - люди кажуть мені, що я вже встиг щось накоїти.

Наступний приклад також демонструє транспозицію. Проте у ньому присутні і лексичні додавання.

As Dr. Wilbur explained to me once, the others do everything they can to conceal the fact that they're a multiple.

Лікарка Вілбур мені якось пояснила, що при розладі множинної особистості люди, що живуть усередині, завжди щосили намагаються приховати своє існування.

Молодший герой, на ім'я Денні, що пережив те, що вітчим змусив Біллі власноруч вирити собі могилу, а потім засипав його землею живцем. Денні дуже м'який та завжди переляканий, викликає почуття жалю, але якихось особливих рис у мовленні не має.

She's looking at me like she thinks I'm crazy. Дослівний переклад був би: “Вона дивиться на мене наче думає, що я схиблений” та перекладач застосовує опущення:

Вона дивиться на мене як на схибленого.

Також ми звернули увагу на застосування антонімічного перекладу у наступному реченні: *Well, Tommy is always saying, 'Keep away from my stuff or it might blow up.*, адже словосполучення “keep away from my stuff” можна було б перекласти як «тримайся подалі від моїх речей» та натомість перекладач написав «не чіпати»: *Ну, Томмі завжди наказує не чіпати його приладдя, бо воно може рвонутися.*

А в цьому випадку ми бачимо використання лексичного додавання, адже слова “please”, щоб перекласти його «будь ласка» в другому реченні мовою оригіналу не було.

*People make promises and then they forget. **Don't leave me alone.***

*Люди постійно дають обіцянки, а потім забувають. **Не покидайте мене, будь ласка.***

Проте це допомогло перекладачу передати інші особливості цього персонажа. Ми вже зазначали, що у цієї особистості немає якихось особливостей у мовленні, проте в кожній з них є якісь окремі характерні риси які дають читачу зрозуміти її внутрішній світ та його відмінності від інших особистостей в голові Біллі.

Відмінною особливістю наступної особистості є вміння вправно маніпулювати людьми, тому зазвичай саме він контактує з зовнішнім світом. Також він той, хто вважає, що від життя потрібно взяти все, адже воно у нас одне і живемо ми один раз. Отже, можна зробити висновок, що стиль мовлення у нього буде доволі простий. А серед трансформацій перекладач вдається до антонімічного перекладу як, наприклад у наступному реченні: *We all answer to Billy's name so the secret won't get out*. Словосполучення “the secret won't get out” було перекладено «задня збереження таємниці»: *Та ми всі відгукуємося на ім'я Біллі задля збереження таємниці*.

Також конкретизація та лексичні додавання, адже слово “told you” можна перекласти просто «сказав», а не «розкрив таємницю». У випадку зі словосполученням “any further” ми бачимо ще й бачимо появу слова “кімната” у перекладі.

David told you, but it really shouldn't go any further.

Девід вам її розкрив, але вона не повинна вийти за межі цієї кімнати.

Ще одним прикладом конкретизація є слово “light” у наступному реченні перекладене як «запальничка». Алан єдина особистість яка палить, тому перекладач обрав саме це значення слова при перекладі.

Anybody got a light?

Хтось має запальничку?

Однією з найважливіших особистостей є Учитель. Він вміщує в собі усі 24 особистості та є тим хто навчив їх всього, що вони вміють та знають. Його мовлення можна вважати найбільш правильним. В наступному прикладі ми вперше зіштовхнулися з експлікацією у цьому романі застосованої до слів “the parole board”:

I was upset about the parole board.

Ще мене засмучує Комісія у справах умовно-дострокового звільнення.

Також він говорить довгими та складнішими реченнями тому перекладач інколи застосовував граматичні трансформації, зокрема транспозицію та перетворював одне речення на два:

I remember Billy being brought back to the hospital in Florida when he was a month old and nearly died because there was an obstruction in his throat.

Я пригадую, як Біллі мало не помер від блокади дихальних шляхів, коли йому був місяць від народження. Його тоді встигли доправити до шпиталю у Флориді.

Так само деякі слова зазнають спрощення, наприклад “playmate” – «друг»:

I remember Billy’s first imaginary playmate.

Я пам’ятаю першого уявного друга Біллі.

Серед особистостей Біллі також є жінки, наприклад 19-річна лесбійка Адалана. Відчуваючи самотність саме вона скоює зґвалтування за яке Біллі згодом затримують. При перекладі її мовлення перекладач часто застосовує смисловий розвиток і як результат лексичне додавання. У наступному прикладі ми бачимо смисловий розвиток на словах another identity - подвійне життя, а dress up перекладач вирішив замінити виразом «ношу розкішні костюми»:

I have another identity, where I dress up, and I’m a businessman, and I drive a Maserati.

А ще я веду подвійне життя. Для прикриття я ношу розкішні костюми, керую бізнесом і їжджу на «мазераті».

Комбінування декількох перекладацьких трансформацій не є поодинокими випадком. Ми одночасно спостерігаємо лексичні додавання та опущення в наступному реченні, тому що зникає слово please, але з’являється слово розумниця. Також ми не виключаємо можливості назвати цю трансформацію смисловий розвиток:

Would you please get into the car. We’re going for a ride.

Будь розумницею і залазь в машину. Ми трохи покатаємось.

Ще одним приклад комбінування граматичної трансформації та лексичних додавань є наступні речення.

They don't understand what love is," Adalana said, "what it means to be held and cared for. I stole that time. I felt Ragen's alcohol and pills. Oh, it hurts to talk about it...

Вони не розуміють, що таке любов, - сказала Адалана, - не знають як це - коли тебе голублять і дбають про тебе. Я вкрала той час. Я відчувала в собі алкоголь і пігулки Рейджена. Ой, як же боляче про це розповідати!

Також ми стикалися зі трансформаціями які складно пояснити чи описати навіть якщо скомбінувати декілька. Один з таких випадків можна побачити в наступному реченні фразу *expanding your mind* перекладено як інтелект, а *showing your feelings* як нормальні людські почуття. В такому випадку ми вважаємо доречним назвати це компенсацією або смисловим розвитком:

What's more important - expanding your mind or showing your feelings?

Що по-твоєму важливіше: інтелект чи нормальні людські почуття?

Ще одним видом перекладацьких трансформацій характерним для мовлення даної особистості є граматичні зміни. Наприклад, у реченні *But she didn't know it* перекладач використав транспозицію:

Yes, I talked to Kathy. But she didn't know it, I think. We went shopping together.

Так, я розмовляла з Кеті. Але, гадаю, вона про це не здогадувалась. Ми з нею ходили разом на закупа.

Серед усіх особистостей є той, хто виходить на сцену аби терпіти біль. Девіду 8 років та він дуже чуйний, але майже завжди спантеличений. У перекладі мовлення цього персонажу присутній смисловий розвиток: *I'll get into trouble with the others*. Якщо він каже, що потрапить у неприємності пов'язані з іншими то це, тому що вони розізляться: *Інші на мене розсердяться*.

При перекладі наступного словосполучення перекладач вдався до конкретизації.

They'll get real mad at me and they won't let me on the spot anymore.

На мене розгніваються і більше не пускатимуть на сцену.

Словосполучення “on the spot” вживають усі особистості Біллі. Воно позначає якесь уявне місце в голові білі що ніби освітлене прожектором і на яке виходять особистості для того, щоб заволодіти свідомістю. Саме слово “spot” багатозначне, а отже перекладачеві потрібно було знайти якесь влучне слово, щоб було зрозуміло яким чином відбувається контроль над свідомістю.

Наступне речення також пояснює яким чином відбувається зміна однієї особистості на іншу. В цьому випадку використано лексичне додавання. Проте в цьому випадку не одного слова чи словосполучення, а майже цілого речення для того, щоб краще пояснити що особистості називають “spot” або “spotlight”.

It's a big white spotlight. Everybody stands around it, watching or sleeping in their beds.

Це така велика пляма білого світла, ніби на сцені під світлом софітів. Усі стоять довкола неї і спостерігають, або сплять у своїх ліжках.

Крістофер - англієць, що розмовляє з акцентом кокні. Так називають один з найвідоміших типів Лондонського просторіччя. Ним розмовляють представники нижчих соціальних верств населення. Яскравим прикладом цього акценту є слово “оуе” яке Крістофер використовує замість “І”.

“Everythin’ is loud,” he said. “You. All the sounds. Oye don’t know what’s goin’ on.

Для того, щоб передати це перекладач вдається до компенсації, тобто створює помилки в інших словах, пише неправильно закінчення або ж застосовує транспозиції та граматичні трансформації. Наприклад, перетворюючи стверджувальні речення на питальні:

Чо’ все таке гучне? Ви. Всі ці звуки. Я не втямлю що тут робиця.

Особливістю мовлення цієї особистості також є характерні скорочення частини слова або декількох слів підряд що позначені апострофом

Oh, the others are awful mad at ’im ’cause ’e told.

Українською мовою перекладач компенсував це у закінченні «-ться» що написано двома літерами «ц»:

Всі на нього зляця, бо він розпустив языка.

Томмі часто плутають з Аленом. Проте він відрізняється від нього своє відлюдкуватою вдачею. Майстер втечі та допомагає Біллі знайти вихід зі складних ситуацій.

Його мовлення немає особливого акценту чи інших виразних характеристик. Та він знається на електроніці, тому інколи перекладач стикався зі словами з цієї сфери діяльності.

Hell, no. I ain't never seen you in my life.

Та де там! Я вас уперше в житті бачу.

Цей приклад демонструє вживання компенсації у фразі “Hell, no” та її перекладі «Та де там» замість вживання слова «пекло», а також антонімічного перекладу “I ain't never seen” - заперечне речення було перекладено як «Я вас уперше бачу.»

Наступний приклад демонструє нам використання лексичних одиниць пов'язаних зі сферою електротехніки якою цікавиться ця особистість та те як перекладач підійшов до їх перекладу. Ми бачимо застосування граматичних трансформацій та зміни порядку елементів речення, а також лексичні додавання та описовий переклад:

Just what I said. It was a black box to override the telephone company system. I was just experimenting around with a new telephone for the car. I taped up those cylinders with red tape, and the dumb cops thought it was a bomb.”

Те, що чули. «Чорний ящик». Це пристрій, за допомогою якого можна зламати телекомунікаційну мережу. Я просто експериментував - хотів обладнати телефон у машині. Я обмотав циліндри червоною ізоляційною стрічкою, а пришепелуваті копн вирішили, що то бомба.

Ще один англієць серед особистостей, що говорить з британським акцентом. Розважливий та надає волі своїм почуттям. Артур був першим хто

зрозумів, що існують інші особистості, тому верховодить рештою сім'ї. Вирішує чия черга контролювати свідомість Біллі.

У наступному прикладі нашу увагу перевернуло слово “lad”, що найчастіше вживане саме в Британії. Воно позначає хлопчика, молодого чоловіка, проте перекладач застосував генералізацію при перекладі цієї лексичної одиниці та використав слово “дитина”:

Madam, you have no right... to break your promise to the lad.

Пані, ви не маєте права порушувати обіцянку, яку дали дитині.

У багатьох особистостей та у цієї також ми бачимо антонімічний переклад. “Who knew litte or nothing” перекладено як «хто б не розумів»:

It became important to have someone who knew little or nothing about what was happening.

Нам необхідно було мати у своєму гурті когось, хто б не розумів, що відбувається.

Цей приклад демонструє як перекладач використав конкретизацію або звужить значення слова яке було використано. “Double in” означає розбиратися в чомусь поверхнево, займатися несерйозно, а царина - це сфера якою людина цікавиться та розуміється на ній:

I dabble in biology and medicine.

Моя царина - біологія і медицина.

Граматичні трансформації присутні у перекладі майже кожної особистості. Не винятком став Артур. У наступному прикладі перекладач розділ речення на два та застосував транспозицію.

This is getting very tiresome. I have a lot of thinking and studying to do, and I'm weary of all this badgering.

Усе це стає надзвичайно марудним. Я волів би зосередитися на важливих роздумах і науковій праці. Ваші надокучання діють на мене виснажливо.

З того моменту як Артур, а згодом інші особистості зрозуміли, що вони усі живуть всередині Біллі та стали називати себе сім'єю, вони почали

вирішувати хто є бажаними та небажаними особистостями. Можна сказати, що критерій для цього був один: чи приносить ця особистість якусь користь, чи навпаки Біллі та уся сім'я, що живе в ньому може потрапити у небезпечну ситуацію або ж бути заарештованою.

Одним з таких виявився Філіп, 20-річний в ньюйорківець із сильним бруклінським акцентом. У його мовлені можна помітити помилки в деяких словах, скорочення та заміну одних звуків іншими, тому перекладач вдавався до компенсації робив помилки в інших словах яких це буде більш доречно українською мовою та смислового розвитку:

Yeah, well, I'm Philip. Some of us tink you should oughta have dis.

Еге. Ну, а я - Філіп. Ми тут подумали, що вам тре' про це знати.

Нецензурної лексики перекладач уникає за допомогою смислового розвитку на основі контексту.

Fuck you, doc. Just drive and save the smart-ass jokes for the out-of-towners.

Стули хліборізку, приятелю. Газуй і прибережи свої гівняні жарти для нетутешніх.

Ще одна особистість що має акцент, але цього разу бостонський - 19-річна Ейпріл. Стала небажаною особистістю за те, що все що її цікавило - це помста батькові Біллі. Вона виношувала численні диявольські плани, проте могла допомагати по господарству, добре вправлялася з голкою і ниткою.

We have a telescope. You could adapt it and make cross hairs to do the job.

У нас є телескоп. Ти можеш якось присобачити його до карабіна й намітити на лінзі перехрестя прицілу.

Мартіна можна схарактеризувати як людину яка любить хизуватися та виставляти себе на показ. Хоче мати все і нічого не віддавати натомість. Для розуміння того яким є його мовлення ми наведемо наступний приклад:

I'm used to private clubs that are much more exclusive than this and particular about the class of people they allow to play.

Перш за все перекладач використав граматичну трансформацію, а саме транспозицію для перекладу цього речення. Деякі слова були поміняні

місцями та одне велике речення розподілено на два. Окрім того, застосовано лексичні додавання та смисловий розвиток аби краще передати про який саме клуб іде мова та чому такий персонаж як Мартін звертає на це увагу:

Я звик до першокласних приватних гольф-клубів. Туди, на відміну від цього закладу, не пускають казна-кого.

Єдина особистість яка вірить у Бога. 18-річний Семюель сповідує ортодоксальний іудаїзм. У першому прикладі його мовлення ми можемо бачити смисловий розвиток:

I am not the artist, but I know the artist.

Це не мій витвір, та я добре знайомий із художником.

Також перекладач застосовує компенсацію та, на нашу думку, дуже вдало замінює наступне речення більш зрозумілим для україномовного читача фразеологізмом:

So what's the rush to take the gamble?

Навіщо похапцем спалювати за собою мости?

Стів доволі егоцентрична особистість тому на відміну від інших він єдиний відмовляється визнати у себе розлад множинної особистості через його пародії та глузування з людей сім'я часто потрапляє в неприємності.

На прикладі Стіва ми хочемо продемонструвати як деякі особливо небажані особистості використовують сленг у своєму мовленні. Слово nuts у цьому реченні означає не дуже розумну людину. Для того, щоб зберегти сенс цього речення перекладач застосовує компенсацію:

They're the ones that's nuts.

Це їм треба голови полікувати!

До не менш маргінальних особистостей відноситься також Кевін. Дрібний злочинець, що прославляється переважно крадіжкою. Його мовлення виділяється нецензурною лексикою та сленгом. У наступному прикладі видно, що перекладач застосовує граматичні трансформації та лексичні додавання при перекладі цього персонажа, а також додає більш знайомі для україномовного читача фразеологізми.

I ripped off some fags at a roadside rest. No way they could ever find out who did it. Didn't leave any fingerprints or anything.

Я обдер мов лупку, гомиків у придорожній зоні відпочинку. Зробив усе так, що й комар носа не підточить - ані відбитків не лишив, ані зачіпок.

Завершити наш аналіз хотілося б прикладами які створюють додатковий виклик для перекладача, адже в момент того як вони з'являються в тексті незрозуміло яка особистість зараз керує свідомістю Біллі:

Don't kick that box in there. You'll blow it up.

Як бачимо, перекладач використав як граматичні трансформації, змінив послідовність частин речення та перебудував їх, так і лексичні додавання в кінці другого речення:

Там є коробка. Не геніть по ній, бо все злетить у повітря.

Отже, інколи перекладачеві доводились спиратися тільки на ситуацію яка сталася з Біллі та усіма особистостями які в ньому живуть. Цей приклад демонструє використання лексичного додавання в тому випадку, коли не зрозуміло яка особа зараз керує свідомістю.

I don't remember what they said I did.

Я не пам'ятаю, як накоїв усе те, в чому мене звинувачують.

Перекладач додав слово «звинувачують» та разом з цим переставив деякі слова у реченні місцями.

Розглянувши та проаналізувавши характерні особливості кожної особистості та їх мовлення ми дійшли висновку, що переклад такого літературного твору є гарним прикладом того, що перекладач має не тільки гарно володіти мовами оригіналу та перекладу, а і вміти зрозуміти та виділяти особливості різних особистостей, мати знання у контексті різних акцентів, особливостей мовлення людей різних національностей та поглядів й враховувати усі відомі факти про кожного героя. Та навіть за умов наявності наявності цих знань та навичок перед перекладачем часто постає складне завдання прийняти рішення щодо того яка перекладацька трансформація буде доречною в кожному окремому випадку та як зробити так,

щоб читач зміг відчути усю глибину та різноманітність особистостей, що живуть в одній людині і зрозуміти точку зору автора на цю проблему. Часто доводиться навіть обирати які трансформації у комплексі змогли б допомогти вирішити ту чи іншу проблему. В свою чергу переклад О. Стусенка є чудовим прикладом того яким чином можна впоратись з усіма цими викликами.

ВИСНОВКИ

У цій роботі з'ясовано, що способи перекладу мовлення людини з вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості залежать від того яким способом їх відтворено у художньому тексті.

На першому етапі дослідження було проаналізовано особливості художнього тексту та виявлено, що вимоги які постають перед перекладачем у процесі роботи з ним часто є суперечливими. Це замовлення тим, що художній текст має справу не з комунікативною функцією мови, а з її естетичною функцією. Від форми та змісту будь-якого жанру літератури залежить емоційний та експресивний вплив на читача.

У контексті мовлення людини з вадами розвитку та людини з розладом множинної особистості було досліджено поняття мовної норми та з'ясовано що це - реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови та становить єдину можливість або найкращий для даного випадку варіант.

Своєю чергою відхилення - це будь-яка вимова, слово чи структура речення які не відповідають нормі. Аналіз емпіричного матеріалу виявив дев'ять типів мовних відхилень: лексичні, семантичні, синтаксичні, фонологічні, морфологічні, графологічні, історичні, діалектні та реєстрові. Проаналізувавши матеріали дослідження вперше ми виявили, що найбільше у них присутні лексичні, семантичні, фонологічні та діалектні типи мовних відхилень.

Для подальшого аналізу та зіставлення оригіналу твору та його перекладу нам необхідно було знайти визначення поняттю перекладацькі трансформації та вивчити проблему їх класифікації. Ми дослідили різні точки зору та трактування поняття трансформації та вирішили дотримуватись їх розподілу на лексичні, граматичні та комплексні. В більшості випадків

трансформації не зустрічаються як поодинокий елемент, а застосовуються декілька одночасно.

Наступний етап було присвячено аналізу поетологічної специфіки романів Д. Кіза "Flowers for Algernon" та "The Minds of Billy Milligan", історії їх створення та детальному розгляду образів Чарлі Гордона, Біллі Міллігана та особистостей, що живуть у ньому. Необхідність приділити цьому час обумовлена важливістю глибшого розуміння контексту творів, що були обрані матеріалом дослідження.

У ході третього етапу були детально проаналізовані перекладацькі трансформації та особливості їх застосування при перекладі мовлення людини з вадами розвитку та людини з розщепленням особистості. Нами відібрані понад 100 прикладів із творів та представлено їх двома способами.

Оскільки книга "Flowers for Algernon" присвячена одному герою та його мовленню, ми зосередили свою увагу на перекладацьких трансформаціях та представили приклади до кожної з них як до окремої одиниці. Різна кількість прикладів до кожної трансформації дає можливість зробити висновок, що найбільш поширеними трансформаціями є транспозиція, лексичне додавання та компенсація.

До "The Minds of Billy Milligan" приклади були підібрані зважаючи на особливості кожної особистості. Прокоментовані також причини їх виникнення. В результаті ми виявили, що найчастіше перекладач застосовував граматичну трансформацію, компенсацію та смисловий розвиток.

Загалом, це дослідження виходить за межі простого перекладу та вимагає врахування культурних, психологічних та лінгвістичних аспектів для точного відтворення сутності цих творів у різних мовах. Перспективним напрямком подальших досліджень з даної проблематики постає розгляд понять і теми, які досліджуються в цих творах в інших мовах через відмінності в культурних концепціях, сприйнятті психологічних аспектів та виразів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СПИСОК ТЕОРЕТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережна М. В. Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія*. 2007. Т. 2 ; № 1. С. 62-67.
2. Д. Кіз. Квіти для Елджернона; пер. з англ. Віктора Шовкуна. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018, 304 с.
3. Д. Кіз. Таємнича історія Біллі Міллігана. пер. з англ. О. Стусенко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016, 512 с.
4. Деніел Кіз : до 95-річчя від дня народження американського прозаїка, філолога URL: <https://younglibzp.com.ua/deniel-kiz-do-95-richchya-vid-dnya-narodzhennya-amerikanskogo-proza%D1%97ka-filologa/> (дата звернення: 07.07.2023)
5. Дисоціативний розлад ідентичності URL: <http://surl.li/ntnru> (дата звернення 15.06. 2023).
6. Журавель Т. В., Хайдари Н. И. Поняття перекладацької трансформації та проблема їх класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 19. т. 2, 2015. С. 148-150.
7. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: в 2 т. Вінниця: Нова книга, 2004. Т. 2 302 с.
8. Кияк Т. Р., А. М. Науменко, О. Д. Огуй. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник для студентів вищ. навч. закл. 3-е вид., доп. і перероб. Чернівці : ВД «Букрек», 2014. 640 с.
9. Клименко І. М., Зоренко І. С. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету*. № 8, 2012. С. 84–90.

10. Клименко І. М., Зоренко І. С. Юридичний текст в аспекті перекладу. Філологічні студії: *Науковий вісник Криворізького національного університету*. № 14, 2016. С. 81–90.
11. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога : *Метод. посіб.* Київ, 2018. 310 с
12. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / за ред. М. Л. Скірта. Київ : "Вища школа", 1982. 164 с.
13. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
14. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2006. 157 с.
15. Некряч Т. Є. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: навч. посіб. / за ред. Т. Некряч, Ю. Чала. Вінниця: Нова книга, 2008. 200 с.
16. Олікова М. О. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. Луцьк: Вежа, 2000. 170 с.
17. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
18. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 711 с.
19. Фройд З. По той бік принципу задоволення. Київ : Фоліо, 2019. 156 с.
20. Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: навч. пос. / за ред. С. В. Шевчук, Н. Г. Шкурятяна. Київ : Літера, 2000. 688 с.
21. Шишко А. В., Луканська Г. А. Граматичні трансформації в художньому перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 43. т. 4, 2019. С. 125-128.

22. Aitchison J., Straf M. Lexical storage and retrieval: A developing skill. *Slips of the Tongue and Language Production.* / ed Anne C. Berlin: de Gruyter, 1982. P. 197-242.
23. Arluke A. Sacrificial symbolism in animal experimentation: Object or pet? *Anthrozoös: A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, Abingdon: Taylor & Francis, 1988. Vol. 2, No 2. P. 98-117.
24. Baker M., Saldanha G. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies.* 2nd ed., 1998. 698 p.
25. Barlow D. H., Durand V. M. *Abnormal Psychology: An Integrative Approach.* 8th Edition. India: Cengage India, 2018. 768 p.
26. Brook G. L., Ichikawa S. *Studies in English Grammar.* Kenkyusha. Boston : Cengage Learning, 1954. 419 p.
27. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of English Language.* 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 505 p.
28. Glaing S. P., Espeland W. Low intensity phonological awareness training in a preschool classroom for children with communication impairments. *Journal of Communication Disorders.* Amsterdam: Elsevier Inc., 2005. Vol. 38, No 1. P. 65-82.
29. Granzotti R., Felippini A., Zuanetti P., Silva K., Domenis D., Mandra P., Fukuda M. Working memory in children with phonetic deviation and phonological deviation. *Bioscience Journal*, 2017. Vol 33, No 3. P. 763-768.
30. Halliday M., McIntosh, A., & Stevens, P. *The Linguistic Sciences and Language Teaching.* London : Longman, 1964. 322 p.
31. Hordiienko N. M. Compensation as one of the translation techniques in achieving translation equivalence. *Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса: Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2017. С. 96-98.*
32. Keyes D. *Flowers for Algernon.* London : SF Masterworks, 2000. 311 p.

33. Keyes D. *The Minds of Billy Milligan*. The United States Of America : Random House, 1981. 374 p.
34. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London : Longman, 1983. 250 p.
35. Leech G., Short M. *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. 2nd ed. Harlow : Pearson Education Ltd., 2007. 424 p.
36. Leech G., Svartvik J. *A Communicative Grammar of English*. Harlow : Longman Group Ltd., 1985. 456 p.
37. Mansoor, M. S. A Course in English Literature. *Cihan University-Erbil Journal of Humanities and Social Sciences*, 2013. P. 3-16
38. Mansoor, M. S. Linguistic Deviation in Literary Style: A Stylistic Analysis. *Cihan University-Erbil Journal of Humanities and Social Sciences*, 2013. P. 7-16.
39. Rodríguez Muñoz, M. L. Tendencias actuales en la traducción de títulos de obras de arte plástico. *Entre Culturas*. Córdoba, 2009. № 1, P. 285–299.
40. Saleem M. An analysis of semantic deviations in T. S. Eliot's Poem *Ash-Wednesday*. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2012. Vol 4 No 11. P. 83-91.
41. Savory T. *The art of translation*. Boston : The Writer, 1968. 191 p.
42. Seturaman V. S., Peck, J. *Practical Criticism*. Madras : Macmillan, 1995. 408 p.
43. Stern H. H. *Fundamental Concepts of Language Teaching*. Oxford : Oxford University Press, 1996. 582 p.
44. *The Oxford Handbook of Translation Studies/ Ed. by Kirsten Malmkjær and Kevin Windle*. Oxford University Press, 2012. 475 p.
45. Tymoczko M. *Post-colonial writing and literary translation /ed. M. Bassnett, H. Trivedi*. London : Routledge, 1999. P. 19–40

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

46. Великий тлумачний словник сучасної української мови./за ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ “Перун”, 2002. 1736 с.
47. Collins English Dictionary / Ed. by Gerry Breslin, 11th edition. Glasgow : HarperCollins, 2011. p. 1899
48. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics, 5th ed. Oxford : Basil Blackwell, 2003. 529 p.
49. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English: Fourth Edition (by A. S. Hornby) / Chief Editor: A P Cowie. Oxford : Oxford UP, 1989. 1579 p.
50. The Oxford Dictionary of Slang / John Ayto. Oxford University Press Inc., New York, 1998. 482 p

SUMMARY

The paper examines the impact of the ways of translating the speech of people with developmental disabilities and multiple personality disorder on a literary text. The study reveals the peculiarities of literary texts and the contradictions that arise for the translator due to the aesthetic nature of literary works. The concept of language norm is characterised and nine types of language deviations are identified. The concept of translation transformations and their classification are considered. In the course of the study, it became necessary to analyse the novels *Flowers for Algernon* and *The Minds of Billy Milligan* in the context of their poetological specificity and character images in particular. The third stage examines translation transformations and their use in translating the speech of a person with developmental disabilities and a person with multiple personalities. It was found that the most common are transposition, lexical addition, compensation and semantic development. The study focuses on cultural, psychological and linguistic aspects, which allows for an accurate reproduction of the essence of works in different languages. The prospect of further research is to consider the themes and concepts of these works in other languages, taking into account cultural differences.

Keywords: *literary translation, language norm, speech, translation transformations, language deviations.*

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Наркевич Анастасія Олександрівна, студентка 2 курсу магістратури, заочної форми навчання, факультету іноземної філології, спеціальність 035 Філологія, освітньо-професійна програма переклад (англійський), адреса електронної пошти parknas@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему ТРУДНОЩІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Д. КІЗА "FLOWERS FOR ALGERNON" ТА "THE MINDS OF BILLY MILLIGAN" ТА ЇХНІХ ПЕРЕКЛАДІВ) відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата 01.12.2023

(підпис)

А. О. Наркевич